

TEKNOLOJİK YETKİNLİK ÇAĞINDA GAZETECİLİK: ETKİLİ BİR MESLEĞİN KÖR NOKTALARI VE BAZI SINIRLILIKLAR

Prof. Dr. Hüseyin KÖSE*

Özet

Dijital medya çağının geleneksel gazetecilik pratiklerinde neden olduğu dönüşümler, temelde teknoloji-ekoloji geriliminin kaçınılmaz sonuçlarından birisidir. Söz konusu gerilim, Joshua Meyrowitz'den -ilk dönemdeki- Marshal McLuhan'a kadar aşağı yukarı pek çok iletişim düşünürü tarafından özellikle medyum kuramı çerçevesinde formüle edilmiş uğursuz iddialar dizisini içerir. Özünde toplumsal gerçeklik algısının aracın (medium) içeriğinden ziyade aracı oluşturan sosyo-kültürel ve teknolojik çevrenin doğası tarafından biçimlendirildiği görüşüne dayanan söz konusu iddialar, toplumsal sistemde birbirinden farklı düşünce yapılarının egemen oluşunu farklı bilgi/iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışıyla açıklar. Ne var ki, eskinin sözlü kültürel geleneğinin dolaysız mirası olan düşünme biçimlerini ve toplumsal alışkanlıklarını bir daha geri dönmemesine yerinden eden de yine aynı teknolojik gelişmelerdir Başka bir deyişle, iletişim kapasitesinin teknik gelişimi, paradoksal biçimde iletişim kurma yetisindeki körelmeleri de beraberinde getirir. Bu süreçte, nicelikten kazanan, nitelikten kaybeder. İletişimsel yoğunlaşma, her açıdan insanlar arasındaki duygusal ve psikolojik mesafenin kapanmasına değil, daha da artmasına yol açar. Yeni medya biçimlerinin neden olduğu bireyselleşme kültürü bile, insanlar arası kolektif iletişimsel eylemlerin ve ortak deneyim alanlarının gerilemesiyle sonuçlanır, vs. Bu çalışmada, özetle, teknolojik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan birtakım beceri ve yeti kazanımlarının geleneksel gazetecilik uygulamalarında yol açtığı bazı sorunların kavramsal açıdan eleştirel bir analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yeni medya, dijital gazetecilik, teknolojik yetkinlik, meslek etiği, gazetecilik eğitimi.

JOURNALISM IN THE ERA OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE: BLIND SPOTS AND CERTAIN RESTRICTIONS OF AN INFLUENTIAL PROFESSION

Summary

The transformations that the era of digital media caused in the journalism practices are basically one of the inevitable reasons of technology-ecology tension. Aforementioned tension consists of a series of

---

* Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, huseyink180@yahoo.com.

inauspicious claims that were formulated by many communication philosophers from Joshua Meyrowitz to Marshall McLuhan -in his early periods- especially within the context of medium theory. Those claims, which are fundamentally based upon the notion that the perception of socio realism is formed by nature of the socio-cultural and technological environment rather than the content of medium, explain the dominancy of ideologies by the emergence of information/communications technologies. However, the same technological developments have also irrevocably relegated the direct heritages of lingual-cultural way of thinking and social habits. In other words, the technical developments of communication capabilities paradoxically bring about atrophies in the communicational skills. In this process, gains from quantity are lost in terms of quality. Communicational concentration causes the emotional and psychological gap between individuals not to narrow, but to widen even more. Even the individualization culture caused by new media leads to regression of collective communicational actions and shared experience fields, etc. This study, in brief, will try to analyze certain problems that the skill and competence gains evoke in traditional journalism practices with the emergence of technological developments with a critical and conceptual approach.

Keywords: New media, digital journalism, technological competence, work ethic, journalism education.

Giriş

Dijital medya teknolojilerinin sağladığı olanaklar iletişim kurma becerilerimize sayısız katkı sağlarken, bir dizi olumsuz etkiyi de beraberinde getirmektedir. Sözgelimi yeni medya içerikleri üzerinden kullanıcı ilgisinin bireyselleştirilmesine, siber uzamda yeni bir toplumsallığın doğuşu eşlik etmektedir. Sözü edilen toplumsallaşma biçimi, Bakardjeva'nın deyişiyle "hareketsiz toplumsallaşma"dır (Binark, 2007: 23) ve bazılarına göre bu tür bir toplumsallaşma "benliğin sunumu için sergilenen performansın geri bildirimine duyulan ihtiyaç"tan doğmuştur (Cantek, 2011: 14'ten akt. Küçüksaraç, 2014: 67). Bu ve benzeri beklentilerle hareket eden birey için var olmanın koşulu, diğerlerinden fark edilir derecede algılanmış olmaktır. Artık birey, kendi yetileri/yetenekleri/becerileri ölçüsünde topluma sunduğu yararlılıklar veya yeri doldurulmaz hizmetlerinin niteliğiyle değil, cismani bir görünürlüğü varoluşun yegane imkanının parodisi haline getirmiş olan medyatik bir algılama biçiminin aşırı endüstrileşmiş yaygınlığıyla gündemdedir. İkinci olarak; -pek çok veriye anında erişim ve enformasyondan sınırsız yararlanma olanağı anlamında- haberin toplumsal sistem içinde dolaşımı hızlandıkça, enformasyonun döngüsel dolaşımı gereği, gazeteci bedensel devinim ve zihinsel etkinliğini yitirmiştir. Deyim yerindeyse, siber toplumsallaşmayı klavye aktivizmiyle birleştiren görüşün etkileri, sonunda gazeteciye de sirayet etmiştir; kararları, tercihleri ve eylemleri, siber

uzamın aşırı otomatikleşmiş imge ve görüntü aktarımının adeta yasa düzeyine çıkarılmış baskısı altında biçimlenir. Haberini yazacağı olay mahalliyle veya olayın faili veya kurbanı olan kişilerle ilişkisi, Bauman'ın çarpıcı deyişiyle söylersek, "buluşmanın ve birlikte olmanın bilgisayarlaşması" ilkesi uyarınca gerçekleşir (2013: 52). Mesaisinin çoğu, aşırı akışkan bir uzamın içinde hızlı biçimde akıp giden olaylar dizisine kalıcı bir anlam vermeye çalışmakla geçer. Sahaya çıkmadığı ölçüde gerçeklikle kurduğu bağ köreltici, olaya temas etmediği sürece de verdiği hükümler büyük ölçüde yanıltıcı olma riski barındırır, vs. Üçüncü olarak, insan algısının sınırlarını genişleten teknik olanakların -teknoloji/ekoloji gerilimi bağlamında düşünüldüğünde- bilişsel yetilerin kapasitesini önemli ölçüde zayıflatarak insanı içinde yaşadığı maddi dünyaya direnme gücünden yoksun bıraktığı varsayımından hareketle söylersek, kaybın kazancı dengelediği bir durum söz konusudur. Yine aynı bağlamda, yeni medya biçimlerinin sunduğu ifade olanaklarının çoğulluğuna karşıt biçimde gelişen dildeki daralmanın ve yüzeyselliğin de altını çizmek gerekir. Sözelimi yeni medya döneminde beden dili/devinimleri ve ifade biçimlerinin yerini alan “*emoticon*ların” (duygu işaretleri) yaygınlığı bunun somut bir kanıtıdır (Binark, 2007: 33). Peki, bu ve benzeri gelişmeler ışığında, geleneksel gazetecilik mesleğinin mevcut durumu ve muhtemel akıbeti üzerine ne söylenebilir? Kuşkusuz olumlu birtakım göstergeler yanında olumsuz gelişmelerin de altı çizilebilir. İlk olarak, dijital iletişim teknolojilerinin geleneksel gazetecilik pratiğine yansıyan olumlu etkileri arasında şunlar sıralanabilir: Dairevi okuma biçiminin izler-kitleye sunduğu olanaklar, farklı ilgi gruplarına göre içerik hazırlama, içerik üzerinde daha çok denetim sağlama, dijital fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazları ve çok yönlü kamera kullanımının sunduğu avantajlar, çoklu anlamlandırma ve bağlantı kurma, kesintisiz, canlı ve dinamik haber sunumu, hızlı ve etkileşimli içerikler, haber/veri toplama mahiyetinin değişmesi ve haber toplama maliyetlerinde ciddi biçimde azalma, vb. Aynı sürecin olumsuz etki ve sonuçları ise; gazeteciler için özgün bakış açısı geliştirme zorluğundan mesleki gazetecilik formasyonunun gözden düşüşüne, yanlış ve eksik bilgi aktarımından intihale, özel hayatın ve mahremiyetin amansızca ihlal edilmişinden fikri mülkiyet haklarının fütursuzca gasp edilmesine, onaylanmamış enformasyon kullanımından olgunlaşmamış (prematüre) haberin yol açtığı yıkımlara, nefret söyleminin sınırsızlığından *doctoring/klonlama* uygulamalarına, veri madenciliğinden troll dehşetine, uzaktan çalışan gazetecilerin yarattığı yeni gazetecilik standartları ve normlarından işçi-işveren ilişkilerinin bulanıklaşmasına, çoklu-hünerleştirmeden hünersizleştirmeye ve daha pek çok şeye kadar geniş bir çerçeve içinde listelenebilir.

Dolayısıyla meseleyi her iki boyutuyla birlikte tartışmaya açmak için, öncelikle işe “dijitalleşme olgusu”, “internet gazeteciliği” ve “yeni medya” gibi kavramların kısa bir değerlendirmesini yaparak başlamak, ardından da dijital medya çağıyla birlikte edinildiği varsayılan teknik yetkinlik ve mesleki becerilerin geleneksel gazetecilik pratiklerinde neden olduğu niteliksel dönüşümleri eleştirel açıdan analiz ederek, mesleğin icrası sırasında ortaya çıkan etik sorunlardan hareketle dijital gazeteciliğin kimi kör noktalarını kavramsal düzeyde saptamak gerekmektedir.

1. Dijitalleşme Olgusu, İnternet Gazeteciliği ve Yeni Medya Kavramı

İletişim literatürüne dijitalleşme olarak giren kavramın genel olarak yeni iletişim teknolojilerini ifade ettiği, özelde ise sayısal televizyon yayıncılığı ve interneti simgelediği söylenebilir (Tuncel, 2005: 91). Dijital yayıncılığın gelişimi, bilgisayarların işlem kapasitelerinin artmasıyla doğrudan ilişkili olup, 2000'li yılların başında yeni medya teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmaya başlaması, temelde metin, görüntü ve ses tabanlı içerik biçimlerinin sayısal dile aktarımıyla mümkün hale gelebilmiştir. Dijital yayıncılığın hız kazanmasında hiç kuşkusuz dijital fotoğraf makinelerinin, yüksek kalitede görüntü kaydedebilen dijital kameraların, ses kayıt cihazlarının, mobil telefonlar ve kablosuz modemle donatılmış dizüstü bilgisayarların geniş ölçüde kullanımının yaygınlaşması da son derece etkili olmuştur. Tüm bu sürece yataklık eden ve hepsini önceleyen asıl önemli gelişme ise, 1980'li yıllarda birbirinden ayrı üç alanın; geleneksel yayıncılık sistemleri, telekomünikasyon hizmetleri ve bilgi-işlem teknolojilerinin 1990'lı yılların başlarından itibaren birbiriyle iç içe girerek yöndeşmesi olmuştur. Bu andan başlayarak artık farklı iletişim hizmetlerinin bir tek iletişim aracıyla (sözelimi cep telefonu) alınabildiği yeni bir süreç başlamıştır. Yöndeşme olgusuyla birlikte, ayrıca eskinin analog yayıncılık biçimlerinin, özel olarak da geleneksel gazetecilik uygulamalarının radikal bir dönüşüm sürecine girdiği söylenebilir. Dijital iletişim teknolojisiyle birlikte gündeme gelen yenilikler arasında; sınırsız veri depolama kapasitesinden taşınması/aktarılması hızlı ve kolay içeriklere, ses ve görüntü tabanlı yüksek kaliteli/ çözünürlüklü yayıncılıktan dijital ortama aktarılan verilere çabucak erişim olanağına, içerik üzerinde işlem yapabilmekten veri madenciliğine, içeriği hızlıca güncelleme kolaylığından "kendi gazeteni kendin yap" özgürlüğüne kadar pek çok olanağın altı çizilebilir (Kara, 2005: 103-104). Online gazetecilik ya da internet

gazeteciliği de bu sınırsız olanaklar evreninin dolaysız bir ürünü olarak doğmuş ve gelişmiştir. Geleneksel (kağıda basılı) gazeteciliğin yapısal ve işlevsel açıdan sahip olduğu pek çok sınırlılığı bertaraf etmekle kalmayıp, aynı zamanda haberin, haber pratiğinin, fiziksel gazete kurumunun, gazetecilik çalışma prosedürlerinin, haber toplama, işleme, dağıtma ve yayma yöntemlerinin, gazeteci kimliğiyle birlikte gazeteci-okuyucu, gazeteci-işveren ilişkilerinin ve daha pek çok şeyin doğasını radikal biçimde değiştiren internet gazeteciliği ise, genel olarak "gazeteciliğin çeşitli yöntemlerinin kullanılarak insanların internet aracılığıyla bilgilendirilmesi" biçiminde tanımlanmaktadır (Karaduman, 2005: 143). Tarihsel geçmişi televizyondaki teleteks yayınlarına dek götürülebilen internet gazeteciliğinin, mesleğin icrasına yönelik sağladığı olanaklar da büyük ölçüde yukarıda zikrettiğimiz dijital yayıncılığın sunduğu avantajlara benzer niteliktedir: Hızlı haber aktarımı ve içeriği güncelleme olanağı, okurun içeriğe her an erişebilmesi, içerik üzerinde kontrol sağlayabilme, okuyucuyla ileri düzeyde etkileşim, farklı bağlantılar (link verilmesi) yoluyla daha derinlikli okuma ve bilgilene olanağı, vb. (Karaduman, 2005: 146-147). "Yeni medya" olarak adlandırılan olguya gelince; hiç kuşkusuz bu adlandırma, dijital iletişim teknolojileri ile online gazetecilik/internet gazeteciliği uygulamalarını da içeren daha makro bir çerçeveye işaret etmektedir. Özünde yeni iletişim teknolojilerinin (özellikle kişisel bilgisayarların) ucuzlayarak yaygınlaşması ve teçhizatın kolay taşınabilir hale gelmesi, mikro işlemciler ve fiberoptik kablo teknolojisindeki gelişmeler, maliyeti giderek düşen internet hizmetleri ve erişim imkanlarının artmasıyla doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkan yeni medya kavramının başlıca bileşenleri arasında telekomünikasyon altyapısı, internet ve sayısal ağlar, hücreli mobil iletişimi, tele-text, video-text, view-data ve kablolu televizyon gibi araçlar bulunmaktadır (Törenli, 2005: 112-124). Doğrusal okumaya karşılık dairevi ve derinlikli okumaya izin veren hipermetinsellik, zaman kısıtlamasını ortadan kaldıran eşanlılık, okuyucunun ayırt edici özelliklerini ön plana çıkaran kitesizleştirme ve klasik feedback kavramını daha işlek hale getiren etkileşimsellik gibi özelliklere sahip olan yeni medya olgusunun geleneksel gazetecilik pratiğine yansıyan etkileri ise, mutlak bir onay damgası veya hüküm verilmeden önce, meseleyi daha eleştirel bir zaviyeden ele almayı gerektirmektedir.

2. Yeni Medya ve Dijital Gazeteciliğin Kör Noktaları

Andreas Hepp'e göre, elektronik medya ile başlayan teknolojik iletişim süreci öz olarak eylem, algı ve tepki eşzamanlılığına dayanır (2015: 43). Bu, genel olarak yeni iletişim teknolojilerinin ayırt edici özelliklerinden birisi olan etkileşimsel niteliğidir. İletişimde eylem, algı ve tepki eşzamanlılığı yalnızca etkileşimin hızını değil, aynı zamanda çerçevesini de belirler. Değişik platformlar ve ortamlar arasındaki ileti akışı üç ögeli bu etkileşim zincirine göre biçimlenir. Zamansal düzlemde cisimleşmiş edimsel yavaşlığın/gecikmenin intikamı yine zamandan alınır. İnsani etkileşimsel etkinliğe gerçek dinamik görünümünü kazandıran da yine bu işleyiştir. Ne var ki, aynı zincirleme sürecin, mesajın anlamını gereği gibi müzakere etmeye fırsat vermeyen işleyişi, iletişim zincirinde onarılmaz yaralar açar. Bu durum, genel olarak iletiye verilen tepkinin duyumu anlama dönüştürmeye yarayan deneyim alanı oluşumunu teşvik edici olmayan yapısından kaynaklanır. İletişimin sağlıklı işleyişine damgasını vuran kör nokta da tam olarak burada göze çarpar. Dahası, hızlı haber aktarımının neden olduğu eksiklik ve yanlışlıklar bunlarla da bitmez; kamusal algıda da ciddi çarpıklıklara yol açar. Son yıllarda bu olumsuzluğu gidermek için gazete editörlerinin, işleri haberlerin içeriğini oluşturan olay, yer, zaman ve kişi isimlerini doğrulamak olan profesyonel kişileri "fact-checker" adıyla istihdam etmeleri boşuna değildir. Türkçeye basitçe "olay doğrulayıcıları" olarak tercüme edilebilecek olan bu kavram, haberi en az iki kaynak tarafından doğrularak verme ilkesini de aşan bir ölçekte ve ihtiyatlılıkla haber aktarımında hızın neden olduğu travmatizmin önüne geçmeyi amaçlar.

Hızlı enformasyon aktarımıyla ilgili olarak, bağlamı gazeteciliğin önemli özelliklerinden biri olan dinamik içeriğinin de bazı sakıncalar ürettiğinden söz edilebilir. Pavlik'in de belirttiği gibi, "haber içeriği online bir ortamda daha akıcıdır, dinamiktir, bu durum olayların ve süreçlerin gerçek yaşamda daha iyi temsil edilmesini sağlar. İnsanlar haberlerini talep üzerine ve gerçek bir zamanda almak isterler" (2013: 37). Ancak dinamik içeriğin ve hızlı enformasyon akışının "prematüre" haber türüne yol açtığını ve doğrulanma fırsatı bulunamayan olaylar hakkında eksik ve çarpık bilgilenmeye yol açtığını da unutmamak gerekir. Yeni medya sayesinde mümkün hale gelen dinamik ve kesintisiz enformasyon akışının beraberinde getirdiği bir diğer önemli sorun da "an beklentisinin habere dönüştürülmesi"dir (Tutal, 2014:196). Tıpkı CNN International kanalının anı haberleştirme anlayışında olduğu gibi, yeni medyanın dinamik ve kesintisiz

enformasyon akışının neden olduğu travmatizm de “haber pratiğinde deneyim alanına değil, beklenti ufkuna odaklanmayla bağlantılıdır (Tutal, 2014:197). Tutal'ın işaret ettiği bu ayrım önemlidir; çünkü kesintisiz enformasyon akışının içeriğe odaklanmaya ve üzerinde düşünmeye fırsat vermeyen dinamik anlam oluşumunu ketler. Anlamı yeterince deneyimleyememe zorluğu ise, beraberinde sansasyon, sismik şoklar, heyecan dalgaları, şaşkınlık ve hayretten başka bir şey üretmez. Çünkü “deneyim alanı yeniden hatırlanabilecek ve aktarılabilecek geçmişle ilgilidir; beklenti ufkuyorsa, henüz gerçekleşmeyenle, ama olası olanla ilgilidir” (Tutal, 2014: 197). Tutal'ın hızlı ve dinamik haber aktarımıyla ilgili olarak altını çizdiği bir diğer husus, olay ve haber arasındaki zaman farkının azalması, başka bir deyişle, "haberle olay arasındaki zamansal farklılığın kapanması"dır (2014: 198). Bu gerçekten de ciddi bir sorundur, zira haberle gerçeklik arasındaki mesafenin ortadan kalkması, medya profesyonelinin içeriğe nezaret eden denetleyici bakışının aradan çekilmesi demektir. Böyle bir denetim olmadan içeriğin şoke edici etkilerinin varabileceği boyutları hesap etmek güçtür. Dinamik medya içeriğinin yol açabileceği sakıncaları daha iyi kavrayabilmek için, kendisi de bir online gazete içerik hazırlayıcısı olan Libling'in şu beyanına kulak vermek yerinde olabilir: “En hızlı yazandan daha iyi yazabilirim. Ve daha iyi yazandan daha hızlı yazabilirim. Ancak günümüz gazetecisi hem daha hızlı hem de daha iyi yazmalıdır” (Akt. Pavlik, 2013: 37). Söylemeye bile gerek yoktur: Hızlı yazmak için doğruluğu, doğru yazmak içinse hızı gözden çıkarmak gerekir her zaman. İkisinin bir arada olduğu durumlarsa oldukça enderdir. Dahası, buradaki asıl problem hızın içindeyken bile iyi yazmak değil, Pavlik'in de belirttiği gibi, "gazetecinin haberini yayımlamadan önce analiz için yeterince vaktinin olmamasıdır" (2013: 37). Çünkü doğru biçimde aktarmak ve aktarılanı etraflıca anlayabilmek için daima zaman, hem de çok zaman gerekir.

Dijital medya çağı imkanlarının geleneksel gazetecilik uygulamalarına getirdiği en büyük yenilik, kuşkusuz geniş kapasiteye ve yüksek kaliteye sahip dijital teknolojik donanımların haber toplama, yazma ve yayım süreçlerine dahil oluşudur. Bu olanaklardan birisi de dijital fotoğraf makinesinin ve özellikle de yüksek kalitede görüntü kaydedebilen dijital kamera kullanımının yaygınlaşmasıdır. Bilindiği üzere, "tüm yönlü kamera"nın keşfi ve televizyon gazeteciliğinde kullanımıyla birlikte, haber toplama süreci ve habere konu olan olayın artalan bilgisine vakıf olma olanağı da belirgin ölçüde artmış, bu andan başlayarak sahada haber toplayan gazetecinin görüş ufkusu daha da genişlemiştir. Ne var ki, bu yeni medya teknolojisinin sunduğu avantajlar birtakım sakıncaları da beraberinde

getirmiştir. Sözelimi istenmeyen kişilerin fotoğraf karesine girmesiyle, özellikle bedensel/fiziksel mahremiyetin sınırlarının beklenmedik biçimde ihlal edilmesi anlamında kimi can alıcı etik endişeler doğabilmektedir. Pavlik'in de belirttiği gibi, "tek bir lense sahip tüm yönlü kamera, lensini parabolik bir aynaya yönlendirerek çekim yaptığından (...), kameranın lensi kendilerine dönük olmasa da, bu kişilerin izlenmesi mümkün olabilmektedir" (2013: 128-129). Kişi mahremiyeti konusunun başka bir boyutu da, yeni medya ortamlarında yer alan enformasyon kaynaklarının (facebook, instagram, twitter gibi sosyal medya hesapları, resmi kurumların arşivleri, kamu arşiv ve dokümanları, vb.) eskiye oranla daha fazla aleniyet kazanmış olmasıdır. Söz konusu aleniyet, gazeteciye haber toplamada sayısız avantajlar sağlamakla birlikte, kimi hallerde izinsizce kamuya ifşa edilen özel yaşam sırları nedeniyle birtakım kişilik hakkı ihlallerine de yol açabilmektedir. Yeni medya döneminde artık kişilerin kendi sır ve yasak alanlarını koruyabilmeleri kolay değildir. Eskiden resmi ya da özel, gazetecinin eriştiği doküman ve içeriklerin çoğu yazılı basılı kâğıt üzerinde kalıp, çoğunlukla da dosyalanıp arşiv raflarına kaldırıldığı için erişimi pek kolay değildi. Dolayısıyla, eskiden bireylerin veya kurumların yapıp ettikleriyle ilgili bilgiler görece gözlerden uzak kalabiliyorken, günümüzde "çok gizli" bilgi veya belge damgasını taşıyan dokümanlar bile -yakın dönemde tüm dünyaya sızdırılan Wikileaks ve Panamaleaks belgeleri sözelimi-görünürlüğün tuzağında yer alabilmektedir. Bu açık kaynak örüntülerinin kamusal ve resmi işlerle ilgili olanlarının genel erişime açık olması, kuşkusuz şeffaflık ilkesinin hayata geçirilişi açısından önemlidir, ancak çok gizli bilgi ve belgeler kötü niyetli bazı kişilerin eline geçtiğinde olabilecekleri tahmin etmek oldukça güçtür.

Dijital medya çağında icra edilen gazeteciliğin bir başka önemli kör noktası da, özgün haber üretiminin ilgası anlamına gelebilecek tuhafılıkta bir uygulamanın, basitçe "kes-yapıştır" haberciliği olarak adlandırılan bir eğilimin gitgide belirginlik kazanmaya başlamasıdır. Özünde haber yönetmenleri ve muhabirlerinin ciddi itibar kaybına yol açan görüntü ve bilgi manipülasyonu sanal basın odası teknolojisi için potansiyel bir tehlike oluşturur. Kes-yapıştır gazeteciliği, onaylanmamış enformasyon riskinin yüksekliği nedeniyle gazete içeriğine duyulan güveni sarstığı gibi, fikri mülkiyet, telif hakkı sorunları ve intihal gibi yüz kızartıcı bazı suçlara da kapı aralar.

Enformasyon-veri ayrımının gitgide silinmeye yüz tutması da geleneksel habercilik pratiğinde ciddi kırılmalar yaratmıştır. Son yıllarda ismini çok sık duymaya başladığımız

"veri gazeteciliği" kavramı bu dönüşümün bir ürünüdür denebilir. Temel gazetecilik etkinliğini resmi-gayrı resmi veri tabanı ziyaretine, hazır veri devşirmeye ve erişilmiş veriler arasında bazı anlamlı ilintiler kurmaya indirgeyen böylesi bir eğilimin, klasik anlamda gazetecilikten ve bildiğimiz anlamda haber toplama tekniklerinden farklı olduğu aşıkardır. Elbette gazeteci birtakım kaynaklardan veri toplayabilir ve haberini bu veri ve bilgiler ışığında hazırlayabilir; ancak bütün bir gazetecilik/habercilik faaliyeti, muhabirin üretilmesinde hiçbir katkıda bulunmadığı hazır veriler temelinde inşa edilemez. Bu nedenledir ki, üretilmiş, hazır verilerden hareketle haber yazmaya yönelen bir gazetecinin ilk yitirdiği şey, kendi özgül yetenekleridir. Daha açık bir deyişle, haber kokusu alma, meraklı, keşfedici ve yaratıcı araştırma, herkesten gizlenen gerçeği ortaya çıkarma, sahaya çıkma, olay veya olguya yoğunlaşma, özgün bakış açıları geliştirme, vb. gazetecilik yetilerinin körelmeye yüz tutmasıdır. Bu genel yeti kaybının kaçınılmaz sonucu ise, hiç kuşkusuz "gazetecinin, gerçeklikle doğrudan bağıını kısıtladığı ölçüde, 'az pişmiş' [veya hazır bulunmuş] enformasyona daha yatkın hale gelmesidir" (Moressi, 2003: 97). Bu andan itibaren de artık pusula, deyim yerindeyse, gazetecinin elinde değildir. Oysa gazeteci, gündemi belirleyecek özgün içerik üretimine aşırı yönelim gereksinimi duymaksızın katılmak ve çoğu zaman da belirleyici olmak durumundadır.

Online gazetecilik veya internet gazeteciliğinin getirdiği çok sayıda yenilikten birisi de, sunduğu zengin içerik ve çeşitliliğe koşut olarak, farklı ilgi grupları oluşmasını ve bunların güçlenmesini sağlamasıdır denebilir. Ne var ki, aşırı bireyselleşmiş ilgi, bireysel tercih ve duyarlılıkları toplumsal alandan yalıtılmakla kalmayıp, farkında olmadan kamusal dikkati belli sorunlardan uzaklaştırmaya da hizmet edebilir. Aşırı bireyselleşmiş içeriğin bu anlamda aşırı toplumsal parçalanmaya maruz kalmış bireyler yarattığını söylemek pek de abartılı olmayacaktır, hele de gazeteciliğin en erken tanımlarından birinin "ulusun mırıldanan birliği" şeklinde olduğu anımsanacak olursa... Öte yandan, söz konusu bireyselleşmiş içeriği Moressi'nin enformasyon retoriğinin deforme edilmesi anlamında kullandığı "haber ideolojisi" kavramı bağlamında okumak da mümkündür. Moressi, her medium'un kendi okuyucusu/izleyicisinin ilgisini çekecek nitelikte bir içerik üretimini amaçladığını belirterek, "haber içerdiği esas, önemli, yeni, istisnai veya en azından alışılmadık öğeleri açığa kavuşturma kapasitesi olarak reorik"ten söz etmektedir (2003: 110). Farklı enformasyon biçimlerinin (seyahat, sinema, teknoloji, spor, sanat, vb.) yeni medyanın ayırt edici özelliklerinden birisi olan "kitesizleştirme" işlevinden hareketle tasarlanması okuyucuların birer özne olarak fark edilip dikkate alınmaları anlamına gelse

de, bizatihi bu stratejinin kendisi de başlı başına "ideolojik" bulunarak eleştirilebilir. Buna göre, yeni medya ortamlarındaki içerik hazırlayıcıları, herkesin kimliğine, ilgi ve beğenilerinin farklılığına, beklentisine, gereksinimine, özgürlüğüne, vb. karşı duyarlı ve saygılıdır, o nedenle de "seçenekte çoğulculuk" benzeri bir ilkeyi hayata geçirmek istemektedir, vs. Oysa duruma biraz yakından bakıldığında, bu görünürde zengin ve çeşitlilik arz eden tercihler skalasının altında gizli bir şartlandırmanın varlığının göze çarptığı söylenebilir. Zizek'in deyişiyle, burada aleni biçimde sahnelenen şey, aslında bir özgürlük aldatmacasından başka bir şey değildir. Çünkü "yeni medya özneyi sürekli seçme talepleriyle bombardımana uğratar, ona *aslında ne istediğini* (hangi kitabı, elbiseleri, TV programını, tatil yerini, vb.) *bildiği farz edilen özne* olarak hitap eder. Bunu istiyorsanız A'ya basın; şunu istiyorsanız B'ye basın vb." (2002: 195). Gerçekteyse bireyler, toplumda geniş çapta üretilmiş bir rızanın sözde özgürlükçü terennümlerinin sahnelendiği kamusal bir senaryonun parçası olduklarının farkında bile değildirler. Rız edildikleri şey, kendi iflah olmaz bağımlılıklarıdır. Dolayısıyla yeni medya, gerçekte kendi çağrılarına kulak kesilenleri "neyi istediklerinin bilgisinden radikal biçimde mahrum bırakır. Ne istedikleri sürekli söylenmesi gereken, bütünüyle şekillendirilmeye açık özneler" gereksinir (Zizek, 2002: 195).

Yeni medyanın doğrusal okuma biçimine karşılık dairevi okumayı öne çıkarmasında da benzeri bir yönlendirici etkinin varlığından söz edilebilir. Pavlik'in deyişiyle, her ne kadar "doğrusal olmayan okuma, okuyucuya kendi okuma sırasını belirleme seçeneğini vererek ona özgürlük tanır"sa da (2013: 338), aşırıya vardırılmış bir dairevi okuma biçiminin (yoğun bağlantı -link- trafiğinin yönlendirdiği sanal ara yüzeylerin baş döndürücü enformasyon derinliğinde) geleneksel gazeteciliğin toplumsal bütünleştirici etkisini zedelediği de aşıkardır. Doğrusal olmayan okumanın bireyleri gündem dışı bir arayışa yönelten etkisi gerçekten de ciddi bir sorundur.

Dijital çağın önümüze koyduğu bir başka önemli sorun, gazetecinin yeni çalışma rutinlerinin neden olduğu ihtilafli kimlik dönüşümüyle ilgilidir. Sözgelimi Reuters Medya'nın Televizyon Bölümü Genel Müdür Tony Donovan'a göre, geleceğin haberciliğinde *Mojo* diye adlandırılan mobil gazeteciler rol oynayacaktır. Bulunduğu her yerden haber geçebilecek donanım ve serbestçe hareket edebilme yeteneğine sahip olan *Mojolar* yeni nesil gazetecilerin öncüleridir. Ancak bu öncülük, birtakım sakıncalar içermiyor da değildir. Öncelikle, belli bir kurumsal çatı altında ve diğer meslektaşlarıyla

mesleki bir örgütlülük içinde bulunmayan bu gazetecilerin örgütsel parçalanmışlığı kabullenme eğilimini güçlendiren çalışma rutinleri, onları işyerlerinden, meslektaşlarının maruz kaldığı durum ve koşullardan, mesleki örgütsel mücadeleden ve daha birçok sorumluluktan uzaklaştırır ki, tüm bunlar ciddi sorunlardır. Bu konuyla doğrudan ilgili olan, teknolojinin ve buna bağlı olarak iş örgütlenmesinin neden olduğu hünersizleştirme (*de-skilling*) ve yeniden hünersizleştirme (*re-skilling*) süreçleri de, gazetecinin geleneksel iş yapma pratiklerinin sorgulanmasına yol açmaktadır denebilir. Gazetecinin hünersizleştirilmesi sürecinde, "Hardt'ın da belirttiği gibi, haber üretimi artık profesyonel müdahale gerektirmemektedir; sadece bilgisayar okuryazarı olan ve analitik yetenekler uygulamaktan çok enformasyonu paketlemeye daha yatkın olan ucuz bir işgücü tarafından yapılabilmektedir" (Uzun, 2007: 262). Hünersizleştirme terimi, kısaca, habercilik mesleğinin, mesleki gazetecilik formasyonu almamış olan kişilerce icra edilebilmesi anlamına gelmektedir. Buna karşılık, yeniden-hünersizleştirme eğilimi, çoklu-hüner gerektirmekte, bu da gazetecilik mesleğinin yakın geleceğini tehdit eder görünmektedir. Burada çoklu-hünerleştirme ile kastedilen şey, gazetecinin online gazeteciliği etkili bir biçimde icra edebilmesi için aynı zamanda bir yazar, editör, alt-editör, tasarımcı, fotoğrafçı, kameraman, teknisyen ve radyo sunucusu olabilmesidir (Uzun, 2007: 263). Tüm bunlar da açıkça göstermektedir ki, dijital medya çağında gazetecilik, yeni yetiler ve mesleki becerilerle donanmış çok yönlü bir kimliği gerektirmektedir. Kuşkusuz, bu yeni kimliksel dönüşümün doğal bir sonucu da sanal uzayda işçi-işveren ilişkilerinin yeni çerçevesinin gitgide daha da bulanıklaşmasıdır. Bu durumun önemli bir nedeni, yeni medya çağının gazetecilerinin "uzaktan çalışma" (teleworking) çağının öncüleri olmalarıdır. Uzun'un da belirttiği gibi, yeni medya çağında haber örgütleri genellikle serbest çalışan gazetecilerle sözleşme yapmayı daha uygun ve ucuz bulmakta, bu durum da kaçınılmaz olarak gazetecilerin çok az toplumsal haklara sahip olmalarına neden olmaktadır. Ayrıca uzaktan çalışma, ofis alanı, sigorta ve diğer yapısal genel giderlerin maliyetlerini de büyük ölçüde azalttığından, belli bir kuruma bağlı geleneksel gazeteci kimliğinin de ciddi biçimde aşınarak gözden düşmesine yola açmaktadır (Uzun, 2007: 264). Hünersizleştirme kavramıyla doğrudan ilişkili olan bu gelişmenin, sıradan insanların haberin üretim sürecine dahil olmak suretiyle bizzat birer gazeteci gibi esnek biçimde istihdam edilmelerini beraberinde getirmesi de haberin ve haber fotoğrafının güvenilirliği başta olmak üzere ciddi kimi etik sorunları gündeme getirir.

Online haberciliğin geleneksel gazeteciliğe oranla getirdiği önemli avantajlardan birisi de, kuşkusuz "televizyon kadar hızlı, gazete kadar derin" tanımlamasında karşımıza çıkar (Pavlik, 2013: 334). Gerçekten de, internet ortamında yer sıkıntısı veya klasik anlamda sayfa sınırı olmadığı için bir haberin derinliği istenildiği kadar uzatılarak artalan bilgisi zenginleştirilebilir. Ancak çok katmanlı bu bilgi erişimi, tüketim literatüründe "Gruen Transferi" olarak adlandırılan bir riski de beraberinde getirir: Verilen linkleri "tıklamak" suretiyle kendisini saniyeler içinde sınırsız bir enformasyon cennetinde bulan okuyucu için bu durum tam da "yönlendirilmiş kaybolma etkisi"dir (Farely, 2015: 29). Çünkü kısa sürede bir sürükleniş halini alacak olan bu sınırsız geziniş, okuyucuyu gerçekte neyi aradığı bilgisinden mahrum bırakır. Üstelik siber uzamda karşılaşılan çok sayıda dijital içeriğin ne derece güvenilir olduğu ve söz konusu içerik üzerinde toplumsal gerçekliği çarpıtmaya yönelik yapılan manipülasyonlar da cabasıdır! Özellikle bu sonuncu husus, belki de dijital gazeteciliğin en önemli kör noktalarından birisidir. Son yıllarda sosyal medya ortamlarında yaygınlaşan manipülasyon ve dezenformasyon uygulamalarının yoğunluğu o kadar artmıştır ki, bilgi yanılsamasının yıkıcı etkileri kitlesel boyutlara varmıştır. Dahası, tümüyle manipülatif bir etkilemeyle ve gerçekmiş gibi kurgulanan içeriklerle sahte kamusal hareketler bile yaratılabilmektedir. Kelime kökeni suni çim markası *Astroturf*'ten gelen ve kısaca *astroturfing* deyimiyile karşılanan, yanılsamalı kamusallık biçimi de bunlar arasındadır. Bu uygulama teknik açıdan doctoring veya klonlama uygulamalarına oldukça benzer olup, tabandan gelen ve kendiliğinden halk oluşumları anlamında kullanılan grassroots kavramının tam zıddını simgelemektedir. Astroturf, özetle "yapay olarak yaratılan, bir merkezden finanse ve kontrol edilen ve kendisine kitlesel taban hareketi süsü veren kampanyalar" anlamına gelir (Peker, 2016: 23).

Son olarak, kullanıcı türevli içerik üretiminin sansasyonel nitelikli boyutlarından birini oluşturan troll olgusuna gelince: Troll uygulaması, gerçekliğin ya da az pişmiş (ham) enformasyonun kasıtlı anlamsal deformasyonuna neden olması ve dolayısıyla kitlesel algılamada yol açtığı ciddi çarpıklıklar nedeniyle yeni medyadaki etik tartışmaların, özelde ise siyasal iletişimin önemli sorunlarından birisidir. Özgül bir kavram olarak internet trollüğü, genel olarak "insanları tahrik ederek ve kızgınlıkla yazılmış cevaplar vereceklerini umarak, e-posta veya çevrimiçi grup mesajları göndermek" şeklinde tarif edilmektedir (Binark ve Bayraktutan, 2013: 104). Bu, toplumsal gerçeklik algısını bozan bir girişim olmanın yanı sıra, kamu algısının "belli amaçlar ve kasıtlı niyetlerle" manipüle

edilmesini hedef alması anlamında, aynı zamanda tahrik edici bir etkileme biçimidir. Troll yöntemlerinin geleneksel gazete sayfalarına sirayet eden yönlerini özellikle kimi militan gazetecilik örneklerinde görmek mümkündür. Tahrik edici başlık ve fotoğraf kullanımı, kimi pejoratif sıfat ve yakıştırmalar, yalan ve yanıltıcı haber çerçevelenmeleri, vb. (sözgelimi Star Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Karaalioğlu'nun Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 25 Eylül 2014'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Salonu'nda yaptığı konuşma sırasında salon sıralarını -büyük ölçüde boş olduğu halde-, photoshop yöntemiyle dolu göstermesi ve daha başka örnekler). Troll eylemi aracılığıyla, kamuoyunda tartışmalı bir konuda ortaya atılan herhangi bir görüşün, yanlı ya da yanlış bir içeriğin/haberin güvenilirliğinin ortadan kaldırılması pahasına kamusal bir tartışmaya konu edilmesi, toplumsal gerçekliğin kurgusal ve simgesel olarak yeniden kurulumuna da aracılık eder. İdeolojik açıdan güdülenmiş söylemlerin yatağını yapması açısından da, toplumsal gerçekliğin doğru ve sağlıklı biçimde biçimlenmesi önünde ciddi bir engel oluşturur. Dahası, farklı siyasal kamplar ve gruplar arası ideolojik bölünmenin doğasında kayıtlı olan gerilimli süreci yöneterek toplumsal parçalanmayı hızlandırır. İnternet trollüğünün yeni medya ortamında dolaşıma sunulan kimi haber ve medya içerikleriyle biçimlendirdiği siyasal kamuoyu üzerinde yarattığı etki ise, kuşkusuz eleştirel düşünme yetisi ve kapasitesinin azlığı ve güdüklüğü ölçüsünde daha da yıkıcı olabilmektedir. Söz konusu troll eylemlerinin özellikle çevrimdışına taşan etkileri, Türkiye'de özerk siyasal bilincin ve “medya okuryazarlığının toplumsal düzeyde gelişkin olmaması” (Binark & Bayraktutan, 2013: 107) nedeniyle de çok fazla yıkıcı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Özellikle Gezi Parkı Protestoları esnasında çevrimiçi mecrada dolaşıma sunulan pek çok yanıltıcı içerik, çok sayıda dezenformasyon örneğiyle birleşerek, Türkiye'de siyasal hükümetin elinde protestocuları suçlamanın meşru kanıtlarına dönüşebilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, yeni medya biçimleri ve etkileşimli ortamların sunduğu olanaklar sayesinde sıradan insanların haberin üretim sürecine daha fazla katılmaları ve içerik üzerinde kontrol sahibi olmaları gerçeği belirginlik kazandıkça, mesleki gazetecilik formasyonunun gözden düşüşü gitgide hızlanmakta ve dahası, gazeteciliğin profesyonel statü talep etmeyen bir uğraş haline geldiği iddiası sıklıkla telaffuz edilmeye

başlanmaktadır. Dijital iletişim teknolojilerinin (internet, mobil/akıllı telefonlar, dijital kamera/fotoğraf makinesi, dijital montaj teknikleri, vb.) geleneksel gazetecilik uygulamalarına dâhil oluşu, bir yandan gazetecinin teknik beceri ve donanımlarını geliştirerek gazeteci kimliğinin “çoklu-hünerlileştirilmesi”ni zorunlu kılar; öte yandan, bu sürece, gelişen yeni iletişim teknolojilerine hükmettikleri ölçüde hiçbir resmi gazetecilik eğitimi veya formasyonuna sahip olmadıkları halde gazetecilik yapabilecek yeteneklere sahip sıradan insanların gayri resmi yoldan mesleğe giriş hakkı kazanmaları nedeniyle profesyonel gazeteci kimliğinin itibar kaybedişini anlatmakta kullanılan “hünersizleştirme” (de-skilling) olgusu eşlik etmektedir. Bir yandan, haberin gerçeklik olarak deneyimlenmesindeki eş-anlı (canlı/live) bilgi aktarım süreci “prematüre haber” gibi sakıncalı bir eğilimin belirişine yol açarken, öte yandan bu gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak, haberde doğruluk ilkesi hızlı enformasyon aktarım sürecine kurban edilmektedir. Bir yandan gelişen olayların ve olgusal gerçekliğin anbean kaydını tutmak kolaylaşırken; öte yandan, gerçekliği çarpıtarak manipüle etme ve doğrulanmamış enformasyonun dolaşım ve yayılım alanı fütursuzca genişlemektedir. Bir yandan “beklenti ufku”na göre haber üretim eğilimi gerçekliğin deneyimlenmesini ve hatırlanıp aktarılabilmesini güçleştirirken; öte yandan, enformasyonun doğruluğunun teyidi için belli bir zamansal süreyi gereksinen haber denetim zorunluluğu da gitgide güçleşmektedir, vs. Kısaca, tüm bu sıralanan gelişmelerin, teknolojiyle güçlendirilmiş dijital gazetecilik uygulamalarının kör noktalarını oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yeni medya çağında geçerli kılınacak gazetecilik eğitiminin ne olacağına karar verirken, yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu olanakları büsbütün dışlamaksızın, yaratıcı gazetecilik pratiği ve güdülerini, geleneksel gazeteci refleksi ve yeteneklerini, habercilik etiği ve evrensel habercilik değer ve ilkelerini de ciddiyle dikkate almak gerekmektedir.

Kaynakça

Bauman, Z, ve David L., (2013). *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Y., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Binark, M., (2007). “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu”, Mutlu, B., (der.) *Yeni Medya Çalışmaları* içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, 21-44.

- Binark, M. ve Günseli B., (2013). *Ayin Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Büyüksaraç, B., (2014). "Prosumer Kadınlar ve Kendin Yap (Diy) Bloglarında Üretim ve Tüketim Pratikleri", İdil S., (ed.) *Yeni Medya Çalışmaları* içinde, İstanbul: Literatürk Yayınları, 51-98.
- Farely, E., (2015). *Mutluluğun Sakıncaları*, Çev. Erdem G., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hepp, A., (2015). *Medyatikleşen Kültürler*, Çev. Çiğdem B.-Elif P.D., Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kara, H., (2005). "Bilgisayar/İnternet Teknolojisi ve Değişen Gazetecilik", Sevda A., (der.) *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* içinde, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 97-139.
- Karaduman, M., (2005). "İnternet ve Gazetecilik", Sevda A., (der.) *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* içinde, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 141-153.
- Moressi, E., (2003). *Haber Etiği*, Çev. Fırat G., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Pavlik, J.V., (2013). *Yeni Medya ve Gazetecilik*, Çev. Berrin K.-Müge D., İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Peker, A., (2016). "Troller, Botlar, Astroturf: Sosyal Medyanın Anti-Sosyal Yüzüyle Baş Etme Rehberi", *Birikim*, Şubat 2016, 322, 22-26.
- Toruk, İ., (2008). *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*, İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Törenli, N., (2005). *Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tuncel, S. H., Kara, H., (2005). "Yeni İletişim Teknolojilerinde Yöndeşme ve Yerel Medya", Sevda A., (der.) *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* içinde, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 91-96.
- Tural, N., (2014). *Küresel İletişim*, İstanbul: Ekslibris Yayıncılık.
- Uzun, R., (2007). *İletişim Etiği*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Zizek, S., (2002). *Kırılğan Temas*, Çev. Tuncay B., İstanbul: Metis Yayınları.